

Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA AFRIKA: İHMAL EDİLEN BİR MİRASIN YENİDEN İNŞASI*

Yaşar ALDIRMAZ**

Öz

Türkiye'nin Afrika ile ilişkileri 2000'li yıllardan itibaren hızla gelişmiş olmakla birlikte, bu ilişkinin tarihsel kökleri Osmanlı dönemine uzanmaktadır. Osmanlı döneminde halifelik ve deniz güvenliği ve bölgesel nüfuz kaygılarının bir arada şekillendirdiği kapsamlı bir idari yapılanma, Afrika'da geniş bir kurumsal varlık oluşturmuştur. Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte benimsenen Batıcı ulus-devlet kimliği bu mirası dış politika gündeminin dışına itmiş, Soğuk Savaş koşulları, NATO üyeliği ve dekolonizasyon süreci bu uzaklaşmayı kalıcı kılmıştır. Ancak 1998 Afrika'ya Açılım Eylem Planı Türkiye'nin Afrika politikasında kavramsal bir kırılma noktası oluşturmuştur. 2000'li yıllardan itibaren benimsenen merkez ülke kimliği, Osmanlı mirasını seçici biçimde yeniden yorumlayarak diplomatik temsil, ticaret, kalkınma iş birliği, eğitim ve savunma sanayii boyutlarını kapsayan çok amaçlı bir etkileşim süreci başlatmıştır. Bu makale söz konusu süreci tarihsel-karşılaştırmalı nitel yöntemle, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, dönem basını ve resmî belgeleri sosyal inşacı kuramın kimlik-norm çerçevesinden inceleyerek ele almakta ve üç farklı kimlik tipinin Afrika'ya yönelik farklı normatif yönelimler ürettiğini ileri sürmektedir. Makalenin ulaştığı temel sonuç, Türkiye'nin Afrika politikasındaki kırılmaların maddi kapasite değişimlerinden ziyade devlet kimliğindeki yapısal dönüşümlerle belirlendiğidir. 2000 sonrası genişleme, kimlik temelli söylem ile stratejik araçsallaştırmanın eşzamanlı işlediği bir dış politika yönelimi olarak belirmiştir. Çalışma bu genişlemenin tamamlanmış bir norm içselleştirmesinden çok, kurumsallaşmış fakat hâlâ pekişme aşamasındaki bir normatif yeniden yönelim niteliği taşıdığını ortaya koymakta, uzun süreli uzaklaşmanın ürettiği uzmanlık eksikliği ve toplumsal mesafenin, bu pekişmenin yapısal sınırlarını oluşturduğu iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Türkiye-Afrika İlişkileri, Kimlik İnşası, Osmanlı-Afrika İlişkileri, Afrika Açılımı.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Öğr. Gör. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, MERLAB,
(e-posta: yasar.aldirmaz@ikc.edu.tr), (ORCID: 0000-0001-9138-0536).

AFRICA IN TURKISH FOREIGN POLICY: RECONSTRUCTING A NEGLECTED LEGACY

Abstract

Türkiye's engagement with Africa has expanded rapidly since the 2000s, yet the historical roots of this relationship extend back to the Ottoman period. During the Ottoman era, a comprehensive administrative framework shaped by caliphal claims, Red Sea security concerns, and regional influence-seeking established a broad institutional presence on the continent. The Western-oriented nation-state identity adopted with the founding of the Republic pushed this legacy off the foreign policy agenda; Cold War conditions, NATO membership, and Türkiye's stance during decolonization rendered this disengagement permanent. The 1998 Africa Action Plan constituted a conceptual turning point; from the 2000s, the centre country identity selectively reinterpreted the Ottoman heritage and initiated a multi-track engagement encompassing diplomatic representation, trade, development cooperation, education, and the defense industry. This article examines this process through a historical-comparative qualitative method, analysing Presidential State Archives, period press, and official documents within a constructivist identity-norm framework, and argues that three distinct identity types have produced different normative orientations towards Africa. The principal finding is that the critical junctures in Africa policy are determined by structural identity transformations rather than shifts in material capacity. The post-2000 expansion has emerged as a foreign policy orientation in which identity-based discourse and strategic instrumentalisation operate in tandem. This expansion constitutes not a completed norm internalisation but a consolidating normative reorientation; the expertise deficit and societal distance produced by the prolonged disengagement continue to define its structural limits.

Keywords: *Turkish Foreign Policy, Türkiye-Africa Relations, Identity Construction, Ottoman-Africa Relations, Türkiye's Opening to Africa.*

Giriş

Afrika kıtası, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde demografik büyüklüğü, genç nüfus yapısı, hızlı kentleşmesi ve stratejik maden rezervleri nedeniyle küresel rekabetin başlıca sahalarından biri haline gelmiştir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Çin, Rusya, Avrupa Birliği (AB), Hindistan ve Japonya gibi aktörlerin kıtadaki varlığını yoğunlaştırdığı bu dönemde Türkiye de Afrika'da giderek daha görünür bir dış politika aktörü haline gelmiştir. Mevcut literatür bu görünürlüğü büyük ölçüde 2000 sonrası dış politika aktivizmiyle ilişkilendirmektedir. Oysa Türkiye'nin Afrika'daki siyasi varlığının kökleri

çok daha geriye, Mısır merkezli hanedanların kıtaya kurduğu ilk temaslara uzanmaktadır.¹

868’de Tolunoğulları ile başlayan Türk-İslam devletlerinin Afrika teması, Osmanlı Devleti döneminde kapsamlı bir kurumsal varlığa dönüşmüştür. 1555’te kurulan Habeş Eyaleti, Kanem-Bornu İmparatorluğu ile tesis edilen ittifak, Zengibar Sultanlığı ile sürdürülen diplomatik bağlar ve Güney Afrika’ya gönderilen dinî temsilciler, bu varlığın kıtada Doğu’dan Batı’ya geniş bir coğrafyayı kapsadığına işaret etmektedir. Sömürgeci Avrupa devletlerinden farklı olarak Osmanlı Devleti bu topraklarda halifelik, Kızıldeniz hâkimiyeti ve bölgesel nüfuz arayışının kesiştiği karmaşık bir idari düzen kurmuştur.² 1912’de Trablusgarp’ın kaybedilmesiyle kıtadaki dört asırlık fiilî varlık sona ermiş, geride farklı Afrika bölgelerinde farklı yoğunluklarda iz bırakmış tarihsel bir temas hafızası kalmıştır.³

Cumhuriyet’in kuruluşu ve yeni ulusal kimlik inşası süreci, bu mirası dış politika gündeminin dışına itmiştir. Osmanlı döneminden kalan diplomatik bağlar sürdürülmemekle işlevsizleşmiş, 1930’lara gelindiğinde kıtada anlamlı bir Türk diplomatik varlığı kalmamıştır. Batı eksenli dış politika, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyeliği ve Soğuk Savaş’ın iki kutuplu yapısı, Afrika kıtasını yaklaşık yetmiş beş yıl boyunca Türk dış politikasının öncelik sıralamasının dışında tutmuştur. Türkiye’nin 1955 Bandung Konferansı’ndaki Batı yanlısı tutumu, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu’ndaki dekolonizasyon karşıtı oylamalar ve 1956 Süveyş Krizi’ndeki pozisyon, yeni bağımsız Afrika devletleri nezdinde Türkiye’nin “Batı uydusu” olarak algılanmasına yol açmıştır. Bu algı, 1960’ların ortasına kadar herhangi bir düzeltme girişimiyle karşılanmamış, Afrika Türk dış politikasının kurumsal hafızasında fiilen yer almayan bir coğrafya olarak kalmıştır.⁴

Soğuk Savaş boyunca Afrika, Türk dış politika gündemine yalnızca 1964 Johnson Mektubu ve 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı gibi kriz anlarında, BM’deki oy arayışına bağlı olarak girmiştir. 1965 BM Genel Kurulu’ndaki Kıbrıs oylamasındaki başarısızlık ve 1970’lerin siyasi istikrarsızlığı bu taktik girişimlerin kalıcı bir politikaya dönüşmesini engellemiş, 12 Eylül 1980 askerî müdahalesi süreci bütünüyle kesintiye uğratmıştır.⁵ Cumhurbaşkanı

1 Ahmet Kavas, *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, (İstanbul: TASAM Yayınları, 2006), 27-28.

2 Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti*, (Ankara: TTK Yayınları, 1996), 31-33.

3 Kavas, *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, 29; Numan Hazar, *Türkiye Afrika’da: Eylem Planının Uygulanması ve Değerlendirme On Beş Yıl Sonra*, (Ankara: ORSAM Yayınları, 2012), 6-7.

4 Elem Eyice Tepeciklioğlu, “Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi* 1, 2 (Mayıs 2012): 68-69; Hakan Aydın, *Sosyal İnşacı Değişim: Türkiye ve Afrika İlişkileri*, (Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Afrika Araştırmaları UAM, 2014), 7-8.

5 Baskın Oran, ed., *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980* (İstanbul: İletişim Yay., 2015), 676-679; İsa Afacan, “Türk Dış Politikası’nda Afrika Açılımı”, *Ortadoğu Analiz* 4, 46 (2012): 11-12.

Turgut Özal'ın başbakanlığı döneminde Libya ve Cezayir gibi Kuzey Afrika ülkelerine gerçekleştirdiği ziyaretler 1980'li yıllar için kayda değer adımlar olmuş, ancak Özal'ın vefatıyla birlikte bu süreç sekteye uğramıştır. 1996'da Başbakan Necmettin Erbakan'ın Nijerya ziyareti Sahraaltı Afrika'ya yönelik ikinci üst düzey temas olarak gerçekleşmiş, asıl kavramsal kırılma ise 1998 Afrika'ya Açılım Eylem Planı ile yaşanmıştır. Planın sahaya taşınması iç krizler nedeniyle gecikmiş, 2000'li yıllardan itibaren benimsenen merkez ülke kimliği bu dönüşümü mümkün kılmıştır. Bu dönemden itibaren diplomatik temsil ve ticaret hacmi,⁶ eğitim programları⁷ ve savunma sanayii⁸ alanlarında hızlı bir genişleme süreci başlamıştır.

1. Literatür, Kuramsal Çerçeve ve Yöntem

Türkiye'nin Afrika politikasını Osmanlı döneminden günümüze uzanan bir çizgide ele alan akademik çalışmalar sınırlıdır. Literatürün önemli bir bölümü, 2005'te ilan edilen "Afrika Yılı"nı ya da 2008 İstanbul Zirvesi'ni başlangıç noktası olarak açılımı dönemin hükümet tercihleriyle açıklamakta,⁹ Osmanlı dönemine odaklanan araştırmalar ise kıtadaki varlığı birincil kaynaklarla belgelemekle birlikte Cumhuriyet dönemiyle bağlantı kurmamaktadır. Son dönemde yayımlanan bazı çalışmalar bu yaklaşımı sorgulamakta ve Türkiye'nin Afrika açılımının kökenlerini 2002 öncesine taşıyarak "merkez ülke" ulusal rol kavramı çerçevesinde değerlendirmektedir.¹⁰ Bununla birlikte uzun süreli dış politika uzaklaşması, yani Afrika'nın Türk dış politikasının gündeminden neden ve nasıl çıktığı, hangi kırılma noktalarında geri döndüğü ve 2000 sonrasındaki yeniden yönelimin Osmanlı mirasıyla nasıl bir ilişki kurduğu soruları, sistematik biçimde yanıtlanmamıştır. Bunun yanı sıra Türk kamuoyunda ve politika çevrelerinde Kuzey Afrika ile Sahraaltı Afrika'ya yönelik iki ayrı algının varlığı,¹¹ kıtayı bütüncül bir çerçevede ele alan analitik bir yaklaşımın gelişmesini güçleştirmiştir. Bu çalışma belirtilen boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

6 Türkiye-Afrika İş ve Ekonomi Forumu (TABEF), "Türkiye-Afrika İlişkileri", erişim 2 Şubat 2026, <https://tabef.org/tr/bilateral-relations.html>.

7 Faruk Taşçı ve Hamza Kızılkaya, *Uluslararası Öğrencilerin Türkiye'ye Katkıları* (İstanbul: SETA Yayınları, 2025), 48-51.

8 Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "Türkiye-Afrika İlişkilerinin Güvenlik Boyutu: Türk Savunma Sanayii ve Afrika", *Türk Dünyası Araştırmaları* 120, 237 (Aralık 2018): 52-59; Çağlar Kurç, "No Strings Attached: Understanding Turkey's Arms Exports to Africa", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 26, 3 (Temmuz 2023): 378-395.

9 Ebru Oğurlu, "1998-2018 Arası Dönemde Türkiye'nin Afrika Deneyimi: Fikirden Eyleme Bir Dönüşüm", *Avrasya Etüdleri* 54, 2 (Mayıs 2018): 65-94.

10 Brendon J. Cannon ve Federico Donelli, "Turkey-Africa Relations and Turkey's National Role Conception as the Centre Country: Continuity or a Break with the Past?", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 26, 3 (Temmuz 2023): 295-310.

11 Mehmet Özkan, "Türkiye'nin Afrika'da Artan Rolü: Pratik Çabalar ve Söylem Arayışları", *Ortadoğu Analiz* 4, 46 (Ekim 2012): 20.

Bahsi geçen uzun süreli uzaklaşma ve yeniden yönelimin açıklanmasında tarihsel olguların betimlenmesinin ötesinde, değişimin nedenselliğini kavramsallaştıracak bir analitik çerçeveye ihtiyaç duyulmaktadır. Uluslararası ilişkilerin temel kuramsal yaklaşımları bu noktada farklı düzeylerde açıklama sunmaktadır. Realist perspektif, Soğuk Savaş döneminde bölgeye yönelik ilgisizliği sistemik zorunluluklarla açıklayabilmekte, ancak Osmanlı dönemindeki Afrika varlığının sömürgeci Avrupa modellerinden farklı karakterini ve Cumhuriyet döneminde bu mirasın kimlik dönüşümüne bağlı olarak terk edilmesini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Liberal kurumsalcı yaklaşımlar da uzun süreli kopuşun kimliksel temellerini yeterince açıklığa kavuşturamamaktadır. Sosyal inşacı yaklaşım ise devletlerin çıkarlarının sabit olmadığını, kimlikler ve normlar tarafından şekillendirildiğini ileri sürerek daha elverişli bir çerçeve sunmaktadır. Alexander Wendt'in devlet kimliklerinin çıkarları belirlediği yönündeki yaklaşımı,¹² Afrika politikasındaki süreklilik ve kopuşları maddi kapasite değişimlerinden ziyade kimlik dönüşümleri üzerinden açıklamayı mümkün kılmaktadır. Ancak Wendt'in çerçevesi kimlik ile çıkar arasındaki ilişkiyi ortaya koyarken bu dönüşümün nasıl bir süreç izlediğini açıklamamaktadır. Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink'in norm yaşam döngüsü modeli, bu eksikliği normların doğuşu, yayılması ve içselleştirilmesi aşamaları üzerinden gidererek dönüşümün zamansal ve kurumsal boyutlarını analitik olarak izlemeye olanak tanımaktadır.¹³

Bu çerçevede makalenin temel argümanı, Türkiye'nin Afrika politikasının dönemsel hükümet tercihlerinden ziyade devlet kimliğinde meydana gelen yapısal dönüşümlerin ürünü olduğu yönündedir. Bu dönüşüm üç farklı kimlik tipi üzerinden izlenmektedir. Birincisi, Osmanlı döneminde Afrika ile ilişkileri halifelik, bölgesel koruyuculuk ve geniş ölçekli imparatorluk meşruiyeti üzerinden kuran imparatorluk kimliğidir. İkincisi, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren şekillenen ve dış politika önceliklerini Batı merkezli güvenlik mimarisi çerçevesinde yeniden tanımlayarak Afrika mirasını gündem dışına iten Batıcı ulus-devlet kimliğidir. Üçüncüsü ise 2000'li yıllardan itibaren belirginleşen, Türkiye'yi farklı bölgeler, hafızalar ve diplomatik alanlar arasında ilişki kurabilen çok yönlü bir aktör olarak kurgulayan ve Osmanlı mirasını seçici biçimde yeniden yorumlayan merkez ülke kimliğidir.

Bu çalışmada tarihsel-karşılaştırmalı nitel yöntem benimsenmiştir. Temel amaç, Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e ve 2000 sonrası yeniden açılım sürecine uzanan çizgide devlet kimliği, norm ve dış politika araç

12 Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization* 46, 2 (Bahar 1992): 391-425.

13 Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink, "International Norm Dynamics and Political Change." *International Organization* 52, 4 (Güz 1998): 887-917.

setindeki dönüşümü izlemektir. Dolayısıyla odak, diplomatik olayların kronolojik sıralanmasında değil, farklı dönemlerde Afrika'nın devlet söylemi ve dış politika öncelikleri içindeki yerinin nasıl tanımlandığının analizindedir. Bu analizde Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi ve Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi belgeleri, dönem basını ve resmî belgeler birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Bu kaynaklar, olgusal veri sağlamanın ötesinde, devletin Afrika'ya attığı anlamı, kullandığı meşruiyet dilini ve hangi dönemlerde hangi dış politika davranışlarını uygun gördüğünü tespit etmek amacıyla birlikte okunmuştur. Dönem basını, belirli dönemlerde Afrika'nın Türkiye'de nasıl temsil edildiğini ve Cumhuriyet dönemindeki ilgisizliğin söylemsel izlerini sürmek açısından tamamlayıcı bir kaynak olarak değerlendirilmiştir.

Kullanılan kaynaklar üç düzlemde karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. İlk düzlemde, Osmanlı dönemindeki Afrika varlığının kurumsal ve söylemsel çerçevesi incelenmiştir. İkinci düzlemde, Cumhuriyet döneminde Afrika'nın dış politika gündeminden nasıl ve neden çıkarıldığı, diplomatik belgeler ve dönem basını üzerinden değerlendirilmiştir. Üçüncü düzlemde ise 1998 sonrası açılım süreci, resmî politika belgeleri, zirve metinleri ve kurumsal yaygınlaşma göstergeleri üzerinden analiz edilmiştir. Dönemselleştirme, kronolojik kırılmalara göre değil devlet kimliği ve dış politika normlarındaki değişimlere göre yapılmıştır. Osmanlı dönemi, Afrika ile kurumsal varlığın ve meşruiyet söyleminin üretildiği, erken Cumhuriyet ve Soğuk Savaş dönemi, bu mirasın dış politika gündeminin dışında kaldığı, 2000 sonrası dönem ise terk edilmiş ilişkinin yeni bir kimlik çerçevesinde yeniden kurulduğu evreler olarak ele alınmıştır. Araştırma, belirli kırılma anlarında devlet söylemi, diplomatik yönelim ve kurumsal davranış arasındaki ilişkiyi takip etmektedir. 1955 Bandung Konferansı, 1964 Johnson Mektubu sonrası diplomatik fark ediş, 1998 Afrika'ya Açılım Eylem Planı ve 2000 sonrası kurumsal yaygınlaşma bu açıdan başlıca dönüm noktaları olarak ele alınmıştır.

2. Osmanlı Devleti Döneminde Afrika'da Kurumsal Varlık: İmparatorluk-Hilafet Kimliği

Osmanlı Devleti'nin Afrika'da bir aktör olarak konumlanmasından önce, Mısır merkezli hanedanlar (Tolunoğulları, İhşidîler, Eyyübîler) ve Memlûkler, Kızıldeniz ticareti ve Hac güzergâhlarının kontrolü üzerinden kıtaya ticarî ve dinsel bağlar kurmuştur.¹⁴ Osmanlı Devleti 1517'de Mısır'ı ve Memlûk mirasını devralmasıyla bu bağları idarî ve askerî bir çerçeveye taşımıştır.

¹⁴ Kavas, *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, 27-28; Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti*, 1-2.

Osmanlı Devleti'nin Mısır'ı fethiyle Kızıldeniz stratejik bir iç denize dönüşmüştür.¹⁵ 16. yüzyılın ilk yarısında Portekiz'in Hint Okyanusu'ndaki yayılması ve Kızıldeniz'e yönelik tehdidi, Osmanlı Devleti'ni bölgede kurumsal bir yapılanmaya zorlamıştır.¹⁶ 1555'te kurulan Habeş Beylerbeyliği ile Osmanlı Devleti, Kızıldeniz sahillerinde kurumsal bir varlık tesis etmiştir.¹⁷ Eyalet en geniş sınırlarına 1560-1578 arasında ulaşmış, 1579 (Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanan Addi Karro Savaşı) sonrasında daralmakla birlikte 17. yüzyıl boyunca Massawa ve Sevakin merkezli olarak varlığını sürdürmüştür.¹⁸

Özellikle Habeş Eyaleti'ndeki Osmanlı varlığı askerî bir ileri karakol olmanın ötesinde kurumsal bir nitelik taşımaktadır. Eyalette vergi düzeninin kurulması, defterdar atanması, cami ve kalelerin inşası ve yerel unsurlarla idari ilişkilerin tesis edilmesi, bu varlığın kurumsal bir karakter taşıdığına işaret etmektedir.¹⁹ Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki mevcudiyeti, Avrupa sömürge imparatorluklarının ekonomik çıkarım ve doğrudan yönetim modellerinden farklı bir çerçevede şekillenmiştir. Dinsel meşruiyet, deniz güvenliği, ticaret yollarının korunması ve bölgesel nüfuz arayışı gibi farklı gerekçelerin iç içe geçtiği bu varlık, Habeş Eyaleti ile sınırlı kalmayıp Cezayir, Tunus ve Trablusgarp hattında da benzer bir siyasal-dinsel meşruiyet dili üzerinden kurulmuştur. Trablusgarp ve Bingazi özelinde Osmanlı Hükümeti, kaybedilen topraklardan gelen göçmenlerin iskânı yoluyla bölgenin nüfusunu ve ekonomisini güçlendirmeye çalışmıştır.²⁰ Osmanlı Devleti'nin kıtadaki mevcudiyeti tek tip bir model olarak değil, farklı yerel koşullara göre değişen fakat ortak bir meşruiyet çerçevesinden beslenen çok boyutlu bir imparatorluk tasarrufu şeklinde kendini göstermiştir.²¹

Osmanlı Devleti'nin kıtadaki varlığı doğrudan yönetim alanlarının ötesinde diplomatik ve dinsel bağları da kapsamaktadır. Batı Afrika'da Kanem-Bornu İmparatorluğu ile kurulan dostluk ve ittifak ilişkileri, 1575'te III.

15 Kavas, 36.

16 Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti*, 31-33.

17 Cengiz Orhonlu, "Osmanlıların Habeşistan Siyaseti 1554-1560", *Tarih Dergisi* 15, 20 (Mart 1965): 45-46.

18 Cengiz Orhonlu, "Habeş Eyaleti", TDV İslâm Ansiklopedisi, erişim 4 Ocak 2026, <https://islamansiklopedisi.org.tr/habes-eyaleti>.

19 Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti*, 93-128.

20 Metin Menekşe, "Göç ve Medeniyet: Osmanlı Afrika'sında (Libya) Medeniyetin İnşasında Göçmenlerin Rolü", *Mediterranean Journal of Humanities* 11, (Haziran 2021): 153-154; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Y.PRK.EŞA, 3/16.,17.05.1299; BOA, Y.PRK.AZN, 3/34.,29.12.1305

21 Shahram Panahi Kheivavi, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzey Afrika'ya Kadar Coğrafi Gelişmesinin Siyasi-Dini Nedenleri", *XIX. Türk Tarih Kongresi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022), 557-570. Panahi Kheivavi, Osmanlı sultanlarının İslami idealizm ve halifelik otoritesi çerçevesinde Kuzey Afrika'da Hristiyan yayılcılığına karşı meşru savaşlar yürüttüğünü ve bu varlığın kalıcı bir siyasi miras bıraktığını vurgulamaktadır.

Murad döneminde imzalanan savunma anlaşmasıyla resmîyet kazanmıştır.²² Somali kıyısındaki liman şehirleri ve Zengibar Sultanlığı ile sürdürülen diplomatik ilişkiler, bölgedeki kültürel ve dinsel bağları korumuştur.²³ Güney Afrika’da ise Sultan Abdülaziz 1863’te Ebubekir Efendi’yi Cape Town’daki Müslüman cemaate din âlimi olarak göndererek,²⁴ Osmanlı Devleti’nin hilafet sorumluluğunun coğrafi sınır tanımadığını göstermiştir. Bu örnekler, Osmanlı Devleti’nin kıtanın doğrudan idari hâkimiyet kurmadığı bölgelerinde de diplomatik tanınma, ittifak ve dinsel meşruiyet üzerinden ilişki geliştirdiğini göstermektedir.

Harita 1 – BOA, HRT.h.114-.,29.12.1341 - Kuzey Afrika Haritası. Fas, Cezayir, Tunus, Trablusgarb, Bingazi ve Büyük Sahra’yı gösterir haritadır. Yerleşim bölgeleri gösterilmiştir. a.g.y.tt, EHT (Ölçek 1/10000000)

19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa sömürgeciliği Osmanlı Devleti’nin Afrika’daki varlığını giderek daraltmıştır. 1882’deki İngiliz işgali Mısır üzerindeki fiilî kontrolü sona erdirmiş, İtalya’nın 1890’da Eritre’yi sömürgeleştirmesi Kızıldeniz sahillerindeki son nüfuz alanlarını ortadan kaldırmıştır.²⁵ Afrika’nın Avrupalı devletler arasında paylaşıldığı 1884-85

22 Eylöl Arslan, “An Analysis of Turkey’s Foreign Policy towards Africa and Its Inroads”, *Journal of African Foreign Affairs* 8, 2 (Ağustos 2021): 29.

23 Hatice Uğur, *Osmanlı Afrikası’nda Bir Sultanlık Zengibar*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2005).

24 Aydın, *Sosyal İnşacı Değişim*, 6.

25 BOA, HR.SYS, 1876/4.,09.08.1882

Berlin Konferansı'na Osmanlı Devleti de katılmış, ancak fiilî güç yetersizliği nedeniyle etkin bir rol üstlenememiştir.²⁶ Bu toprak kayıplarına rağmen II. Abdülhamid döneminde Panislamizm çerçevesinde Afrika'daki Müslüman topluluklarla bağların korunması dış politikanın gündeminde yer almış, konsolosluk ağı üzerinden kıtadaki gelişmeler izlenmeye devam etmiştir.²⁷ Yıldız Sarayı'nın yakından takip ettiği bu süreçte padişahın yaverlerinden Miralay Sadık el-Müeyyed Bey 1897'de kapsamlı bir Sahra keşif seyahati gerçekleştirmiş, seyahat dönemin önde gelen yayınlarından *Servet-i Fünun*'da ayrıntılı biçimde yayımlanmıştır.²⁸ Ne var ki 20. yüzyılın başında Balkan Savaşları ve İtalya'nın Trablusgarp'a saldırısı Osmanlı Devleti'ni kıtadan nihai olarak çekilmeye zorlamış, 1912'de Trablusgarp'ın kaybedilmesiyle Afrika'daki fiilî Osmanlı varlığı sona ermiştir.²⁹

3. Cumhuriyet Döneminde Kopuş ve Yeniden Yönelim: Batıcı Ulus-Devlet Kimliği

İmparatorluktan ulus-devlete dönüşüm süreci, Afrika ile ilişki bağlamında iki karşıt eğilimi barındırmaktadır. Millî Mücadele döneminde Ankara hükümeti, İslam dünyasının anti-emperyalist potansiyelinden pragmatik biçimde yararlanmaya çalışmıştır. Kuzey Afrika'daki Senüsi hareketi başta olmak üzere Hindistan Hilafet Hareketi gibi yapılarla kurulan taktik bağlantılar, Osmanlı Devleti'nin geleneksel meşruiyet dilinin son kez seferber edildiği bir evre olmuştur. Ne var ki Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yeni ulusal kimlik inşası süreci, dış politika önceliklerini köklü biçimde yeniden tanımlamıştır. Yeni devlet yapısı, sınırlı kaynakları yakın çevre güvenliği ve Batı ile entegrasyona yönlendirirken İslam coğrafyasıyla sürdürülen bağların kurumsal altyapısı işlevsiz hâle gelmiştir.

Cumhuriyet'in kuruluşu, Osmanlı Devleti'nin çok unsurlu devlet yapısından uzaklaşarak laik ve Batı odaklı yeni bir ulusal kimlik inşa etme sürecidir. Bu süreçte kıtaya kurulmuş ilişkiler de öncelik sıralamasının dışında kalmıştır. Osmanlı döneminden kalan diplomatik bağlar sürdürülmeyerek işlevsizleşmiş,³⁰ 1930'lara gelindiğinde Afrika kıtasında Türkiye'nin anlamlı bir diplomatik varlığı kalmamıştır. 1935'te Cape Town'a fahri konsolos atanması dahi Londra Büyükelçiliği üzerinden yürütülmüştür.³¹ 1936 ve

26 Gürsoy Şahin, "Afrika'nın Sömürgeleştirilme Sürecinde Berlin Konferansı (1884-1885) ve Afrika Basınına Yansımaları", *History Studies* 10, 1 (Şubat 2018): 253.

27 BOA, Y.PRK.TKM, 4/69.,29.02.1299; BOA, Y.PRK.EŞA, 3/16.,17.05.1299; BOA, Y.PRK. AZN, 3/34.,29.12.1305.

28 "Bir Osmanlı Zabitinin Afrika Sahra-yı Kebirinde Seyahati – Şeyh Senusi ile Mülakat", *Servet-i Fünun*, 10 Mart 1898 (16 Şevval 1315), 8-9.

29 Kavas, *Osmanlı-Afrika İlişkileri*, 194.

30 Melek Fırat, "Türkiye-Afrika İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü", *TASAM*, (2009): 1-2.

31 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi

1938’de Johannesburg’dan gelen bireysel fahri konsolosluk başvuruları Türkiye’nin Güney Afrika’da herhangi bir temsilciliğe sahip olmadığını, kıtayla ticarî temasların Roma gibi üçüncü başkentler üzerinden sürdürüldüğünü göstermiştir.³² Bu dönemde Afrika, Türkiye’de sadece basında zaman zaman haber konusu olmaya devam etmiştir. Örneğin 1926’da Vakit gazetesi Güney Afrika’nın olası bağımsızlığını haberleştirmiştir.³³ Ancak bu tür yansımalar herhangi bir siyasi ilginin göstergesi olmaktan ziyade, gazeteciliğin genel dünya gündemine duyduğu ilginin yan ürünleri olarak kalmıştır.

Genç Cumhuriyet’in diplomatik enerjisi tamamen yakın çevreye yönelmiştir. Lozan Barış Antlaşması’nın ardından Musul meselesi, Hatay sorunu, Boğazlar sorunu, Balkan Antantı ve Sadabat Paktı gibi bölgesel öncelikler kıtaya ayrılacak kurumsal kaynak bırakmamıştır. 1930’ların sonunda Avrupa’da yükselen savaş tehdidi Türk dış politikasının hareket alanını daha da daraltmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında kıtayla kurulan yegâne resmî temas, 1943’te İngiliz daveti üzerine Kuzey Afrika cephesini ziyaret eden Orgeneral Salih Omurtak başkanlığındaki Türk askerî heyetidir. Ziyaret Müttefik komutanlardan General Montgomery ve General Eisenhower’ın ev sahipliğinde gerçekleşmiş olup Türkiye’nin kıtayla ilişkisinin tamamen Batı ittifak çerçevesinde biçimlendiğini teyit etmektedir.³⁴ Devlet düzeyindeki bu kopuşa karşın toplumsal hafızanın tümüyle sönmediğini gösteren bir iz, 1939 Erzincan depremi sonrasında Güney Afrika’nın Natal bölgesindeki Ladysmith Müslüman cemaatinin İngiliz Büyükelçiliği aracılığıyla Ankara’ya ulaştırdığı yardım bağıdır.³⁵

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan uluslararası düzen, Türkiye’nin Afrika’dan uzaklığını yapısal hâle getirmiştir. Truman Doktrini, Marshall Planı ve NATO üyeliği, dış politika önceliklerini Atlantik ittifakı çerçevesinde belirlemiştir. Bu çerçeve 1950’de çok partili dönemle birlikte daha da daralmıştır. Dönemin Başbakanı Adnan Menderes dış politikasını büyük ölçüde ABD ile uyum üzerine kurmuş, Batı blokunun dışında kalan bölgeler gündemin dışında kalmıştır.³⁶ Afrika özelinde bu durum hem diplomatik temsil hem de siyasi ilgi düzeyinde bir boşluk olarak kendini göstermiştir.

Batı blokunun önceliklerini kendi dış politikasına doğrudan yansıtan Türkiye’nin bu tutumu en belirgin biçimde 1955 Bandung Konferansı’nda ortaya çıkmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu konferansta “komünist tehlikesi” vurgulu bir konuşma yaparak Bağlantısızlar

(TDA), 4033/88150.320760.1., 23.04.1935

32 TDA, 534/37430.150433.17.,21.04.1936; TDA, 534/37339.149860.21.,01.06.1938; Ayrıca bkz. TDA, 534/37339.14986.09.,17.06.1930

33 “Cenubi Afrika – İlan-ı İstiklal Edebilecek mi?”, *Vakit*, 3 Haziran 1926, 4.

34 TDA, 534/37353.150033.10.,26.02.1943; TDA, 534/37353.15003.32.,20.03.1943

35 TDA, 534/37353.15004.14.,24.04.1940

36 Oran, ed., *Türk Dış Politikası Cilt I*, 498.

Hareketi'ndeki ülkeleri NATO gibi kolektif müdafaa örgütlerine katılmaya çağırmıştır.³⁷ Türk delegasyonunun konferansa hareket etmeden önce İngiliz Hükümeti tarafından bölgesel meseleler hakkında bilgilendirildiği ve Ankara'nın konferans stratejisinin Batı blokunun öncelikleriyle doğrudan koordineli biçimde şekillendiği dönemin diplomatik yazışmalarından anlaşılmaktadır.³⁸ Bu tutum, kendi bağımsızlık mücadelesini yakın tarihte vermiş olan Afrika ve Asya ülkeleri nezdinde Türkiye'nin Batı blokunun sözcüsü olarak algılanmasına yol açmıştır.

Bu boşluk ilgisizlikle sınırlı kalmamış, olumsuz sonuçlar üreten bir dizi tutumla da pekiştirilmiştir. 1951 ve 1953'te BM Genel Kurulu'nda Fas'ın bağımsızlığı gündeme geldiğinde Türkiye erteleme yönünde oy kullanmış, 1952'de Tunus'un bağımsızlığı gündeme getirildiğinde konunun Fransa ile Tunus arasında bir iç sorun olduğunu belirtmiştir. Bu tutum Tunus basınında Türkiye aleyhine olumsuz tepkilere sebep olmuştur.³⁹ Cezayir'in Fransa'ya karşı sürdürdüğü bağımsızlık mücadelesinde de Türkiye'nin Fransa yanında yer alan tutumu, Cezayir sorununun 1958'de BM Genel Kurulu'na getirildiğinde çekimser oy kullanmasıyla somutlaşmıştır. Dönemin basınında bile Türkiye'nin bu tutum eleştirilmiştir. Akis dergisinde yayımlanan bir değerlendirmede, “*düne kadar bir Osmanlı vilayeti olan Cezayir*” ile müşterek bağların bulunduğu bir coğrafyada arabuluculuk rolünün heba edildiği ifade edilmiştir.⁴⁰ Benzer bir tablo Angola meselesinde de tekrarlanmıştır. Angola'nın bağımsızlığı oylanırken Türk yetkililere “NATO müttefikleri ile birlikte hareket” talimatı verildiği dönemin basınında yer almıştır.⁴¹

1956 Süveyş Krizi ise ayrı bir kırılma noktasıdır. Süveyş Kanalı'nın Mısır hükümeti tarafından millileştirilmesi üzerine Türkiye, Londra Konferansı'na katılarak Mısır karşıtı bir konum almıştır. ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in Başbakan Menderes'e gönderdiği 14 Ağustos 1956 tarihli mektup, Türkiye'nin Londra Konferansı'ndaki tutumunu “*geniş ve yapıcı*” olarak nitelendirmekte ve bu koordinasyonun sürdürüleceğini bildirmektedir.⁴² Aynı günlerde Kahire'den Cidde'ye uzanan büyükelçilik ağına gönderilen bir şifre telgraf, Nasır'ın Kanal'ı millileştirmesini “*diktatörün gösteriş siyasetinin yeni bir tecellisi*” olarak nitelendirmekte ve Türk tezinin İslam dünyasındaki temsilciliklere resmen iletilmesini sağlamaktadır.⁴³

37 Eyrice Tepeciklioğlu, “Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi”, 68-69; Aydın, *Sosyal İnşacı Değişim*, 7.

38 TDA, 4033/88190.320807.1.,04.12.1955

39 TDA, 577/2772.19795.1.,01.03.1953

40 Aydemir Kalkan, “Cezayir Meselesi Karşısında Türkiye”, *Akis*, 9 Mart 1957, 17; Şinasi Sönmez, “Cezayir Bağımsızlık Hareketinin Türk Basınına Yansımaları 1954-1962”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 6, 12 (Aralık 2010): 296-311.

41 Türkmen Ataöv, “Afrika ve biz”, *Vatan*, 21 Mart 1976.

42 TDA, 559/36599.146127.5.,14.08.1956

43 TDA, 559/36599.146116.3.,16.08.1956; TDA, 559/36599.146116.4.,16.08.1956; Ayrıca bkz. “Süveyş Konferansında Türk Tezi'nin Tam Metni”, *Zafer*, 19 Ağustos 1956.

Türkiye'nin aksine konferansa katılmayı reddeden Yunan Hükümeti ise gerek Arap dünyasında gerekse Bağlantısızlar Hareketi ülkelerinden büyük sempati toplamıştır. Bu tutum farkı, ilerleyen yıllarda Kıbrıs meselesinde Yunan hükümetine ciddi yarar sağlamıştır.⁴⁴ Bütün bu tercihler, Türkiye'nin dekolonizasyon sürecindeki yeni bağımsız devletlerle doğal ilişki kanalları oluşturmamasını yapısal olarak engellemiştir.⁴⁵

Afrika'ya yönelik bu ilgisizlikte ilk kırılma 1964 Johnson Mektubu ile yaşanmıştır. ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'ın, Kıbrıs'a yönelik olası bir Türk askerî müdahalesine karşı NATO şemsiyesinin geçerli olmayacağını ima eden mektubu, Türk dış politikasında Batı ittifakının dışına uzanan arayışları hızlandırmıştır.⁴⁶ Bu arayışın dolaylı ama önemli bir sonucu olarak Kıbrıs meselesi BM Genel Kurulu'nda tartışılmaya başladığında, kırk civarında bağımsız Afrika devletinin oy potansiyeli ilk kez fark edilmiştir. 1965'te üç ayrı iyi niyet heyeti 25'ten fazla Afrika ve Asya ülkesini ziyaret etmiş, Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık, Senato'da yaptığı konuşmada Afrika'ya yönelik yeni bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulamıştır.⁴⁷ Öte yandan bu yeni ilgi yapısal bir dönüşümden çok taktik bir hesaba dayanmaktadır. Keza dönem basınında yer alan haberlere göre Türkiye, eski bir Osmanlı vilayetini doğrudan ilgilendiren Cezayir Konferansı'na dahi ancak “çoğunluk olduğu takdirde” katılmayı planlamıştır.⁴⁸

Görsel 1: “Av dönüşü!” Karikatür: Semih Balcıoğlu, *Akbaba*, 5 Ocak 1966, 5.

44 Hüseyin Bağcı, “Demokrat Parti’nin Ortadoğu Politikası,” *Türk Dış Politikasının Analizi*, der. Faruk Sönmezoğlu (İstanbul: Der Yayınları, 2016), 671.

45 Kemal H. Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020), 161-162.

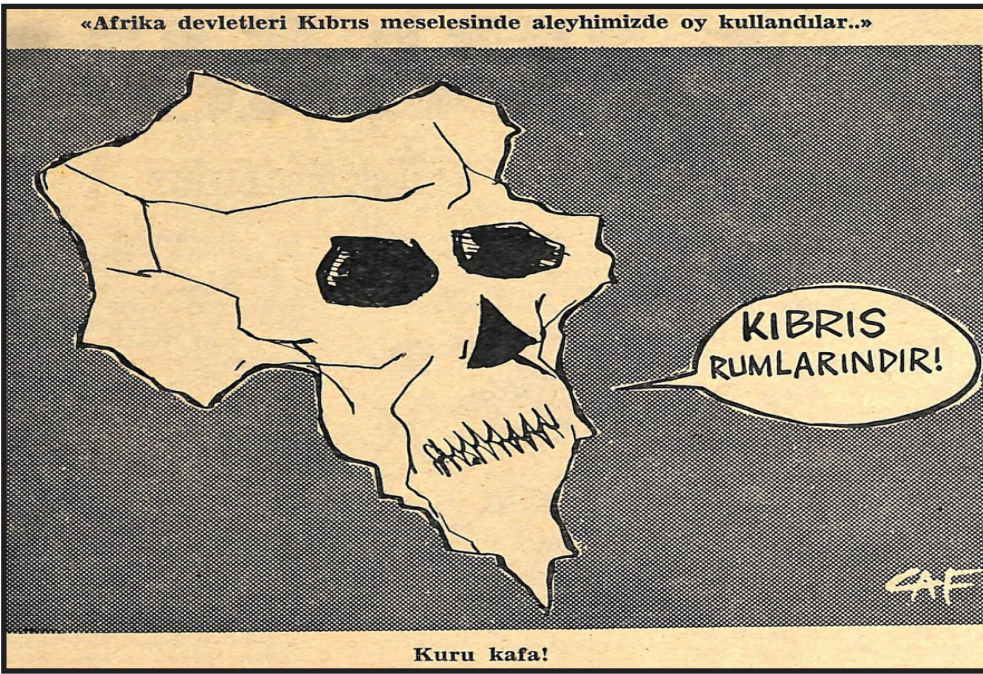
46 Oran, ed., *Türk Dış Politikası Cilt I*, 689-690.

47 T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Dışişleri Belleteni 1964-1965 Sayı 1-15*, (Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları): 64-65.

48 “Cezayirin Kaderi Konferansa Bağlandı”, *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1965, 1; “Yurtta Olup Bitenler”, *Akis*, 12 Haziran 1965, 10.

Dönem başınında Afrika ülkeleri nezdindeki olumsuz algının boyutunu gösteren farklı haberler de yer almıştır. 1964'te Akis dergisi, BM'deki 113 üyenin yarısından fazlasını oluşturan Asya-Afrika blokuyla Türkiye'nin "*en az münasebet yürüttüğümüz blok*" olduğunu tespit ederek Batı eksenli dış politikanın Afrika ülkeleriyle arasında yarattığı mesafenin sürdüğü uyarısında bulunmuştur.⁴⁹

1965 BM Genel Kurulu'ndaki Kıbrıs oylaması bu uyarının ne kadar haklı olduğunu göstermiştir. Sahraaltı Afrika'dan Senegal hariç tüm ülkeler Türkiye aleyhine oy kullanmıştır.⁵⁰ Akbaba dergisinin başyazarı Yusuf Ziya Ortaç, oylama sonrası "*yeni Afrika devletleri Kıbrıs için aleyhimizde oy verdiler*" diyerek hayal kırıklığını kamuoyuna yansıtmıştır.⁵¹ Ancak bu başarısızlık sadece Afrika ülkeleri nezdindeki olumsuz intibadan kaynaklanmamıştır. Bölgede aktif bir politika yürütülmemesi de bu sonucu doğuran etmenlerden olmuştur. Sahra altı Afrika'da yalnızca beş büyükelçiliğin faaliyet gösterdiğini kaydeden 1968 tarihli Dışişleri Bakanlığı müzekkeresi de bu durumu teyit etmektedir.⁵²

Görsel 2: “Afrika devletleri Kıbrıs meselesinde aleyhimizde oy kullandılar..” Akbaba, 2 Ocak 1966, 5.

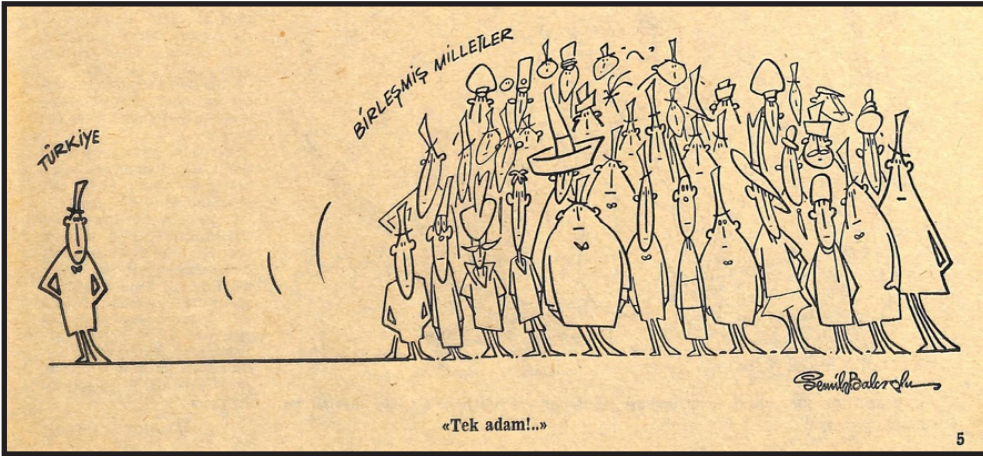
49 “Çektiğimiz Sıkıntı”, *Akis*, 25 Eylül 1964, 12.

50 Şerif Onur Bahçecik, “Turkey’s “Opening up to Africa”: From Idea to Full-Fledged Policy”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9, (Mart 2021): 174.

51 Yusuf Ziya Ortaç, “İki Çember!”, *Akbaba*, 5 Ocak 1966, 3.

52 TDA, 1651/1488.10017.68.,07.10.1968

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve ardından gelen Batı yaptırımları, alternatif arayışları yeniden gündeme getirmiştir. ABD silah ambargosuna tepki olarak dönemin hükümeti Libya, Sudan ve bazı Doğu Afrika ülkeleriyle temaslar kurmuştur. Bu dönemin somut örneklerinden biri, Libya lideri Muammer Kaddafi'nin harekât sırasında Türkiye'ye silah, malzeme ve akaryakıt sağlayarak ABD ambargosunu fiilen kırmasıdır.⁵³ 1975'te Libya ile imzalanan bir dizi ekonomik ve askerî iş birliği anlaşmaları bu dönemin somut çıktılarındanıdır.⁵⁴ Ancak 1970'lerin koalisyon krizleri, ekonomik çalkantılar ve toplumsal kutuplaşma, bu temasların sistematik bir politikaya dönüşmesini engellemiştir. 1970'lerin Afrika açılımının temel motivasyonu uluslararası arenada yalnızlaşma karşısında alternatifleri artırma kaygısıyla şekillenmiştir. Ancak Türkiye'nin askerî, ekonomik ve siyasal kapasitesinin yetersizliği ve istikrarsızlığı, bu inisiyatiflerin kâğıt üzerinde kalmasına neden olmuştur. 1970'lerin sonunda belirli bir ilerleme kaydedilmiş, 1979 itibarıyla Afrika'daki Türk büyükelçilik sayısı yediye ulaşmış, Somali ve Tanzanya'da yeni temsilcilikler açılması gündeme gelmiştir.⁵⁵ Ancak bu açılımın da temel motivasyonu Kıbrıs merkezli yeni bir oy arayışından kaynaklanmıştır.

Görsel 3: “Tek Adam!..” Karikatür: Semih Balçioğlu, *Akbaba*, 2 Ocak 1966, 5.

1964 Johnson Mektubu ve 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında Afrika'ya yönelen bu ilgi, yeni bir kimlik inşası veya normatif bir dönüşümden ziyade Soğuk Savaş'ın katı yapısı içinde uluslararası arenada yalnızlaşan Türkiye'nin taktiksel bir oy arayışı ve güç dengesi manevrası olmuştur.

53 Yılmaz, “Türkiye-Afrika İlişkilerinin Güvenlik Boyutu”, 52.

54 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.1.2/324.2.17,10.01.1975; BCA, 30.18.1.2/326.11.3.,17.02.1975; BCA, 30.18.1.2/326.12.4.,17.02.1975; BCA, 30.18.1.2/331.31.10.,24.04.1975; BCA, 30.18.1.2/337.52.8.,16.07.1975; BCA, 30.18.1.2/340.70.2.,08.09.1975

55 Orhan Duru, “Türkiye'nin Afrika'ya Açılışı”, *Milliyet*, 23 Temmuz 1979, 5.

Nitekim bu dönemde kimlik düzeyinde bir değişim yaşanmadığı için bu pragmatik adımlar, devletin çıkarlarını kalıcı olarak yeniden tanımlayamamış ve kurumsal bir çerçeveye dönüşememiştir. Üstelik bu sınırlı açılım girişimi de kısa sürmüş, 12 Eylül 1980 askerî müdahalesi çok yönlülük denemelerini kesintiye uğratarak Türk dış politikasını yeniden içe kapanmaya itmiştir.

1983'ten itibaren ekonomik liberalizasyonla birlikte Türk dış politikası yeni araçlarla donatılmaya başlanmıştır.⁵⁶ Özellikle Turgut Özal'ın başbakanlığı sırasında Libya ve Cezayir gibi Kuzey Afrika ülkelerine gerçekleştirdiği ziyaretler Afrika özelinde bu dönemin en somut adımları olmuştur. Özal'ın vefatıyla birlikte 1990'lı yıllarda Afrika politikasında belirgin bir gevşeme yaşanmış, verilen vaatlerin iktisadi zorluklar nedeniyle hayata geçirilmesi sekteye uğramıştır. 1996'da Başbakan Necmettin Erbakan'ın Nijerya ziyareti, Sahraaltı Afrika'ya yönelik ikinci üst düzey temas olma özelliğini taşımaktadır.⁵⁷

1990'ların Türk dış politikasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin ve Doğu Bloğunun dağılması, Balkanlar-Kafkasya-Orta Asya-Orta Doğu dörtgenindeki açılımlar ve Kürt sorununun uluslararası boyutu gibi öncelikler⁵⁸ içerisinde Afrika yine geri planda kalmıştır. Bu tabloda asıl kavramsal dönüm noktası, 1997'de Dışişleri Bakanlığı görevine getirilen İsmail Cem'in Türk dış politikasına getirdiği yeni vizyondur. Cem, Türkiye'yi çok yönlü ilişkiler geliştirmesi gereken bir devlet olarak tanımlamış, yakın jeopolitik çevresiyle ekonomik bağlar kuran Türkiye için artık “Akdeniz'i geçmek ve Afrika kıtası için vizyonunu geliştirmek zamanının geldiğini” ifade etmiştir.⁵⁹ Ancak 1998 açılımının bağlamını yalnızca Cem'in vizyonu ile açıklamak yetersizdir. İç politikada İslamcı-laik kutuplaşması ve ekonomik sorunlar, dış politikada ise özellikle AB'nin (1997 Lüksemburg Zirvesi'nde) Türkiye'yi aday ülkeler listesine dahi almaması, Türk dış politika yapıcılarını yeni arayışlara itmiştir. 1998 Afrika açılımı, bu çok yönlü sıkışmışlığın ürünlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁰

Bu sıkışmışlığın somut çıktılarından birisi de 1998 Afrika'ya Açılım Eylem Planı olmuştur. Plan, Türkiye'yi yeni bir kimlik ekseninde konumlandırarak bu açılımın norm girişimciliğini üstlenmekte başka bir deyişle Finnemore ve Sikkink'in kavramsallaştırmasıyla bir normun doğuşu

56 Baskın Oran, ed., *Türk Dış Politikası Cilt II: 1980-2001* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 28-29.

57 Ahmet Kavas, “Dünden Bugüne Afrika Yolculuğumuz”, *AFAM*, (2021), erişim 4 Ocak 2026, <https://afam.org.tr/dunden-bugune-afrika-yolculugumuz/>. “Türkiye'den Sahraaltı Afrika'ya yönelik devlet başkanı düzeyinde gerçekleştirilen ilk resmi ziyaret 1969'da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Etiyopya'ya gerçekleştirdiği ziyaretidir.”

58 Oran, ed., *Türk Dış Politikası Cilt II*, 232-233, 240.

59 İsmail Cem, *Türkiye Avrupa Avrasya*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004), 10-15; Ebru Oğurlu, “Türk Dış Politikası'nda Afrika Açılımı”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 5, 5 (Ekim 2017): 52; Ali Engin Oba, “Türkiye'nin Afrika Politikası ve Türk Dünyası”, *TASAM*, (Temmuz 2016): 7.

60 Afacan, “Türk Dış Politikası'nda Afrika Açılımı”, 12.

evresine işaret etmektedir. Bu çerçevede oluşturulan plan ile büyükelçilik sayısının artırılması, karşılıklı üst düzey ziyaretlerin gerçekleştirilmesi, uluslararası örgütler aracılığıyla temasların yoğunlaştırılması, ticaret ve vergi anlaşmalarının imzalanması, Afrikalı öğrencilere burs verilmesi, akademik değişim programları oluşturulması ve BM barış gücü misyonlarına katkıda bulunulması gibi kapsamlı tedbirler öngörmüştür.⁶¹ 1960'lardan bu yana ilk kez Afrika'yı ekonomik, kültürel ve askerî boyutlarıyla ele alan bu belge, kıtaya olan ilgiyi BM oylamalarına endeksli taktik bir yaklaşımdan çıkarıp, uzun vadeli bir ilişki mimarisine dönüştürmüştür.⁶²

Planın kabulünü izleyen yıllarda 1999 Marmara depremi, 2001 ekonomik krizi ve koalisyon hükümetlerinin çöküşü Afrika açılımının sahaya taşınmasına imkân vermemiştir. Afrika politikasının kavramsal temeli 1990'ların sonunda şekillenmiş, ancak bu yeni normun sahaya yayılması 2000'li yılların başından itibaren benimsenen “merkez ülke” kimliği ile mümkün olmuştur. Yeni kimlik, Osmanlı mirasını doğrudan devralmak yerine günün dış politika ihtiyaçlarına göre seçici biçimde yeniden yorumlayarak Afrika politikasını çok amaçlı bir etkileşim sürecine taşımıştır.

4. 2000'li Yıllardan Günümüze Dönüşüm: Merkez Ülke Kimliği

2000'li yılların başından itibaren Türk dış politikasında gözlemlenen kapsamlı dönüşüm, Afrika politikasının sahaya taşınması için gerekli siyasi iradeyi ve kurumsal kapasiteyi sağlamıştır. Bu dönüşümün arka planında üçüncü bir kimlik inşası yatmaktadır. Batıcı ulus-devlet kimliğinin yerini kademeli olarak merkez ülke kimliği almıştır. Ahmet Davutoğlu'nun “Stratejik Derinlik” doktrini, Osmanlı Devleti'nin tarihsel etki alanlarını dış politikanın söylemsel kaynağı olarak yeniden keşfetmiştir.⁶³ 1998 Eylem Planı coğrafi bir mantığa dayanırken, 2000 sonrasının dili tarihsel bir argüman geliştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki geçmişi, sömürgeci olmayan bir aktör imajını güçlendiren söylemsel bir kaynağa dönüşmüş, yeni merkez ülke kimliği bu mirası günün koşullarına uyarlayarak farklı bir dış politika dili geliştirmiştir.

Burada kullanılan merkez ülke kavramı, Türkiye'nin yalnızca coğrafi konumuna dayanan klasik anlatıyı aşmaktadır. Kavram, Osmanlı geçmişine atıfla tarihsel derinlik ve kültürel yakınlık söylemini kalkınma yardımı, ticaret, ulaştırma, eğitim, insani diplomasi ve güvenlik iş birliği gibi çağdaş dış politika araçlarıyla bir arada kullanan bir kimlik formunu ifade etmektedir. Bu haliyle merkez ülke kimliği ne geçmişin bir restorasyonu ne de pragmatik bir manevradır.

61 T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Afrika'ya Açılım Eylem Planı*, 2. Baskı, (Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, 1999).

62 Fırat, “Türkiye-Afrika İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı”, 4; Hazar, *Türkiye Afrika'da*, 8.

63 Ahmet Davutoğlu, “Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007”, *Insight Turkey* 10, 1 (Kasım 2008): 77-96.

Uygulaması geciken eylem planının operasyonel hâle getirilmesi kademeli olarak ilerlemiştir.⁶⁴ 2003 yılı başında Dış Ticaret Müsteşarlığı “Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi”ni hazırlamıştır.⁶⁵ 2005 yılının “Afrika Yılı” ilan edilmesiyle süreç somutlaşmaya başlamıştır. 12 Nisan 2005’te Türkiye Afrika Birliği’nde gözlemci ülke statüsünü kazanmıştır. 2008 İstanbul’daki ilk Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi’ne 49 Afrika ülkesi ve 11 uluslararası örgüt temsilcisi katılmış, çok sayıda alanda işbirliği yol haritası belirlenmiştir. Afrika Birliği İcra Konseyi aynı yıl Türkiye’yi “stratejik ortak” olarak teyit etmiştir.⁶⁶ 26 Mart 2010 tarihli ve 27533 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Afrika Strateji Belgesi,⁶⁷ ise bu sürecin normatif çerçevesini oluşturmuştur. Bu belge, Afrika ülkeleriyle ilişkilerin ortaklık anlayışını esas alan ve sürdürülebilir bir zemine oturtulmasının önemini vurgulamış, ilgili bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşlarının eşgüdümünün sağlanması için atılacak adımları belirlemiştir. 2014 Malabo’daki Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi ve Aralık 2021’de İstanbul’daki zirve, yaklaşık yirmi devlet başkanının katılımıyla gerçekleştirilmiştir.⁶⁸ Bu zirve sonunda 2022-2026 Ortak Eylem Planı kabul edilmiştir.⁶⁹

2000’li yıllarda Afrika politikasında gözlenen bu hızlı genişleme, niteliksel olduğu kadar niceliksel de bir dönüşüme işaret etmektedir. Büyükelçiliklerin sayısındaki artış, Türk Hava Yolları (THY)’nın uçuş ağının genişlemesi, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA)’nın sahadaki faaliyetleri, Türkiye Bursları programı, iş forumları, insani yardım mekanizmaları ve savunma iş birliği kanalları birlikte değerlendirildiğinde, Afrika’nın Türk dış politikasında tali bir başlık olmaktan çıkıp kurumsallaşmış bir politika alanına dönüştüğü görülmektedir. Afrika ile çok boyutlu ilişki kurmak, dış politika bürokrasisi içinde istisnai ya da geçici bir tercih olmaktan çıkarak “uygun” ve meşru bir devlet davranışı haline gelmiştir.

64 Özkan, “Türkiye’nin Afrika’da Artan Rolü”, 26-27. Özkan bu süreci üç alt döneme ayırmaktadır: 1998-2005 altyapı ve diplomatik hazırlık, 2005-2011 ilişkilerin derinleştirilmesi ve kurumsal güç temerküzü, 2011 sonrası siyasi aktör olma sınavı. Benzer bir dönemlendirme için ayrıca bkz. Aziz Armutlu, “Konstrüktivist Perspektiften Türkiye-Afrika Ülkeleri İlişkilerinin Dönüşümü: Tarihsel Arka Plan, Politik ve Ekonomik Gelecek Perspektifleri”, *Akademik İzdüşüm Dergisi* 10, 1 (Mart 2025): 235.

65 T.C. Ticaret Bakanlığı, “Afrika Ülkeleri ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi ile Ticaret Hacmimiz Son 20 Yılda Yüzde 800 Arttı”, erişim 8 Ocak 2026, <https://ticaret.gov.tr/haberler/afrika-ulkeleri-ile-ticari-ve-ekonomik-iliskilerin-gelistirilmesi-stratejisi-ile-ticaret-hacmimiz-son-20-yilda-yuzde-800-artti>.

66 Aydın, *Sosyal İnşacı Değişim*, 10.

67 *Resmî Gazete*, 26 Mart 2010, Sayı: 27533.

68 T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, “Cumhurbaşkanı Erdoğan 3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi’nin Ardından Sosyal Medya Hesabından Paylaşımlarda Bulundu”, erişim 4 Nisan 2026, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-3-turkiye-afrika-ortaklik-zirvesinin-ardindan-sosyal-medya-hesabindan-paylasimlarda-bulundu>.

69 TABEF, “Türkiye-Afrika İlişkileri”.

Bu dönüşümün kurumsal boyutları somut verilere de yansımıştır. 2003'te 12 olan büyükelçilik sayısı 2024'te 44'e, toplam ticaret hacmi 5,4 milyar dolardan 36,5 milyar dolara yükselmiştir.⁷⁰ TİKA 22 Afrika ülkesinde program koordinasyon ofisi açmış, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) verilerine göre 62.000'i aşkın Afrikalı öğrenci Türkiye'de yükseköğrenim görmeye başlamış, THY'nin genişleyen uçuş ağı bu yaygınlaşmanın altyapısını sağlamıştır.⁷¹ 2015 sonrasında Mogadişu'daki askerî eğitim üssü, çeşitli ülkelere gerçekleştirilen silahlı insansız hava aracı (SİHA) ihracatı ve savunma sanayii anlaşmaları, Türkiye'nin kıtadaki varlığını kalkınma yardımı ve ticaretin ötesine taşımıştır.⁷²

Afrika politikasının uluslararası siyasetteki somut geri dönüşü ise 2008 yılında BM Güvenlik Konseyi (BMGK) geçici üyelik seçiminde ortaya çıkmıştır. Türkiye, 2009-2010 dönemi için 151 ülkenin oyuyla BMGK'ye seçilmiş, 53 üyeli Afrika Grubu'nun desteği bu sonuçta belirleyici olmuştur. Bu başarı, 1965'teki BM oylamasında Senegal hariç tüm Sahraaltı Afrika ülkesinin Türkiye aleyhine oy kullandığı tabloyla karşılaştırıldığında, kırk yılda yaşanan dönüşümün boyutlarını açıkça ortaya koymaktadır.

Gelinen noktada söz konusu genişlemenin tam anlamıyla içselleştirilmiş bir norm düzeyine ulaştığını söylemek güçtür. Ticaret hacminin önemli bölümünün Kuzey Afrika'da yoğunlaşması, Sahraaltı Afrika özelinde ekonomik etkileşimin seçici kalması, kamuoyundaki sınırlı farkındalık ve Afrika'ya özgü uzmanlık altyapısının yetersizliği, genişlemenin yapısal sınırlarını oluşturmaya devam etmektedir.

70 TABEF, "Türkiye-Afrika İlişkileri".

71 Yükseköğretim Kurulu (YÖK), "Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi", erişim 2 Şubat 2026, <https://istatistik.yok.gov.tr/>; Taşçı ve Kızılkaya, "Uluslararası Öğrencilerin Türkiye'ye Katkıları".

72 "Baykar Afrika'da Üretim Üssü Kuruyor", *Türkiye Gazetesi*, 2025; Kurç, "No Strings Attached".

Sonuç

Çalışma, Türkiye'nin Afrika politikasını imparatorluk döneminden günümüze uzanan bir tarihsel çizgi üzerinde, üç farklı devlet kimliği tipinin ürettiği normatif yönelimler ekseninde incelemiştir. Ulaşılan temel sonuç, Afrika politikasındaki kırılmaların maddi kapasite değişimlerinden ya da uluslararası güç dağılımından (tamamen bağımsız olmamakla birlikte) daha çok devlet kimliğindeki yapısal dönüşümlerle belirlendiğidir. Wendt'in devlet kimliklerinin çıkarları belirlediği yönündeki tezi bu süreçte doğrulanmaktadır. İncelenen üç dönemin her birinde dış politika önceliklerini belirleyen, kıtanın nesnel özellikleri ya da coğrafi uzaklık değil, devletin bu özellikleri hangi kimlik çerçevesi içinde değerlendirdiğidir.

Bu kimlik dönüşümlerinin Afrika'ya attığı anlam birbirinden köklü biçimde farklıdır. İmparatorluk-hilafet kimliği Afrika'yı meşruiyet çerçevesinin organik bir parçası olarak konumlandırmıştır. Habeş Eyaleti'nden Kanem-Bornu ittifakına, Ebubekir Efendi'nin Güney Afrika misyonundan Sadık el-Müeyyed Bey'in Sahra keşif seyahatine kadar uzanan girişimler, bu kimliğin coğrafi sınır tanımayan doğasını yansıtmıştır. Batıcı ulus-devlet kimliği ise Afrika'yı Batı ittifak sisteminin dışında kalan ve dolayısıyla stratejik öncelik taşımayan bir coğrafya olarak tanımlamıştır. 1955 Bandung Konferansı'ndaki tutumdan BM'deki dekolonizasyon oylamalarına kadar uzanan tercihler, bu kimliğin ürettiği uygun davranış normunun somut dışavurumları olmuştur. Merkez ülke kimliği ise Osmanlı geçmişini seçici biçimde yeniden yorumlayarak Afrika'yı çok amaçlı bir etkileşim sahasına dönüştürmüştür.

2000 sonrası açılımda kimlik temelli söylem ile stratejik araçsallaştırma birlikte işlemiştir. Osmanlı mirasına yapılan atıflar kıtayla kurulan ilişkiye meşruiyet sağlarken, diplomatik temsil, ticaret ve savunma sanayii alanlarındaki stratejik hesaplar bu söylemin maddi karşılığını oluşturmuştur. Kimlik temelli söylem ile stratejik araçsallaştırma birbirini dışlamamış, aksine karşılıklı olarak beslemiştir. Bu karşılıklı beslenmenin güncel örneklerinden biri, Türkiye'nin Somali-Etiyopya arasındaki arabuluculuk girişimidir. Ankara Süreci olarak adlandırılan bu diplomatik inisiyatif, tarihsel söylem ile stratejik hesabın iç içe geçtiği bir müdahale biçimi olarak makalenin argümanını desteklemektedir. Öte yandan bu genişlemenin yapısal sınırları da göz ardı edilememelidir. Ticaret hacminin büyük bölümünün Kuzey Afrika ülkeleriyle gerçekleşmesi, Sahraaltı Afrika özelinde ekonomik etkileşimin dar bir ülke havuzunda yoğunlaşması, bu coğrafyaya özgü söylem ve analiz araçlarının henüz yeterince geliştirilmemiş olması, niceliksel genişlemenin niteliksel derinliğe dönüşmesini kısıtlamaktadır. 2000 sonrası genişleme bu nedenle Finnemore ve Sikkink'in kavramsallaştırmasıyla tamamlanmış bir norm içselleştirmesi olarak değil, kurumsallaşmış fakat hâlâ pekişme sürecindeki bir normatif yeniden yönelim olarak değerlendirilmelidir.

Türkiye'nin Afrika'yla ilişkisindeki değişim basit bir diplomatik genişlemenin ötesinde anlam taşımaktadır. Söz konusu olan, tarihsel olarak terk edilmiş bir coğrafyanın dış politika gündemine yeniden eklenmesinden ibaret değildir. Devletin kendisini, geçmişini ve uluslararası konumunu yeniden tanımlama biçimi Afrika üzerinden kurumsal ve söylemsel bir karşılık bulmuştur. Afrika'nın dış politika tasavvurundaki yeri değişmiş, bu değişim devlet kimliğinin yeniden inşasını yansıtmıştır. İmparatorluk-hilafet, Batıcı ulus-devlet ve merkez ülke kimlikleri arasında kurulan karşılaştırmalı bakış, Türkiye'nin Afrika'ya yönelişindeki süreklilik ve kopuşları birlikte düşünmeye olanak tanıyan bir analitik çerçeve sunmaktadır. Bu çerçeve, Afrika özelinde olduğu kadar, Türkiye'nin Latin Amerika ya da Güneydoğu Asya gibi ihmal edilmiş coğrafyalarla ilişkisini analiz etmek için de uygulanabilir niteliktedir.

Çalışma, Türkiye-Afrika ilişkilerinin son dönemin dış politika literatürüyle sınırlı kalmaksızın, Cumhuriyet tarihi yazımının daha geniş bağlamında ele alınması gerektiğini göstermektedir. Kimlik, norm ve tarihsel hafıza arasındaki ilişkiyi Afrika örneği üzerinden somutlaştıran bu yaklaşım, hem Türk dış politikası çalışmalarında Afrika'nın müstakil bir inceleme alanı olarak ele alınmasına hem de sosyal inşacı kuramın ampirik uygulamasına katkı sunmaktadır. Gelecek araştırmalar bu genel çerçeveyi belirli ülke örnekleri, kurumsal mekanizma analizleri ve alt-ulusal düzeyde toplumsal algı incelemeleri üzerinden sınyarak derinleştirebilir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

A. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30.18.1.2/324.2.17.

BCA, 30.18.1.2/326.11.3.

BCA, 30.18.1.2/326.12.4.

BCA, 30.18.1.2/331.31.10.

BCA, 30.18.1.2/337.52.8.

BCA, 30.18.1.2/340.70.2.

B. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, HR.SYS, 1876/4.

BOA, HRT.h.114-.

BOA, Y.PRK.AZN, 3/34.

BOA, Y.PRK.EŞA, 3/16.

BOA, Y.PRK.TKM, 4/69.

C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

TDA, 534/37339.14986.09.

TDA, 1651/1488.10017.68.

TDA, 4033/88150.320760.1.

TDA, 534/37339.149860.21.

TDA, 534/37353.15003.32.

TDA, 534/37353.150033.10.

TDA, 534/37353.15004.14.

TDA, 534/37430.150433.17.

TDA, 559/36599.146116.3.

TDA, 559/36599.146116.4.

TDA, 559/36599.146127.5.

TDA, 577/2772.19795.1.

TDA, 4033/88190.320807.1.

II. Resmî Yayınlar

T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. “Cumhurbaşkanı Erdoğan 3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi’nin Ardından Sosyal Medya Hesabından Paylaşımlarda Bulundu.” erişim 4 Nisan 2026, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-3-turkiye-afrika-ortaklik-zirvesinin-ardindan-sosyal-medya-hesabindan-paylasimlarda-bulundu>.

T.C. Dışişleri Bakanlığı. “Türkiye-Afrika İlişkileri.” erişim 28 Mart 2026, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Afrika’ya Açılım Eylem Planı*, 2. Baskı, Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, 1999.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Dışişleri Belleteni 1964-1965, Sayı 1-15*, Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, 1964.

T.C. Resmî Gazete, 26 Mart 2010, Sayı: 27533.

T.C. Ticaret Bakanlığı. “Afrika Ülkeleri ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi ile Ticaret Hacmimiz Son 20 Yılda Yüzde 800 Arttı.” erişim 8 Ocak 2026, <https://ticaret.gov.tr/haberler/afrika-ulkeleri-ile-ticari-ve-ekonomik-iliskilerin-gelistirilmesi-stratejisi-ile-ticaret-hacmimiz-son-20-yilda-yuzde-800-artti>.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK). “Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi”, erişim 2 Şubat 2026, <https://istatistik.yok.gov.tr>.

III. Araştırma Eserleri

Aydın, Hakan, *Sosyal İnşacı Değişim: Türkiye ve Afrika İlişkileri*. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Afrika Araştırmaları UAM Yayınları, 2014.

- Bağcı, Hüseyin. “Demokrat Parti’nin Ortadoğu Politikası,” *XX. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, Derleyen Faruk Sönmezoğlu, 653-686. İstanbul: Der Yayınları, 2016.
- Cem, İsmail, *Türkiye Avrupa Avrasya*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Hazar, Numan, *Türkiye Afrika’da: Eylem Planının Uygulanması ve Değerlendirme On Beş Yıl Sonra*. Ankara: ORSAM Yayınları, 2012.
- Karpat, Kemal H., *Türk Dış Politikası Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.
- Kavas, Ahmet, *Osmanlı-Afrika İlişkileri*. İstanbul: TASAM Yayınları, 2006.
- Oran, Baskın, ed., *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Oran, Baskın, ed., *Türk Dış Politikası Cilt II: 1980-2001*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti*. Ankara: TTK Yayınları, 1996.
- Taşçı, Faruk ve Hamza Kızılkaya. *Uluslararası Öğrencilerin Türkiye’ye Katkıları*. İstanbul: SETA Yayınları, 2025.
- Uğur, Hatice, *Osmanlı Afrikası’nda Bir Sultanlık Zengibar*. İstanbul: Küre Yayınları, 2005.

IV. Süreli Yayınlar

- “Baykar Afrika’da Üretim Üssü Kuruyor.” *Türkiye Gazetesi*, 1 Kasım 2025.
- “Bir Osmanlı Zabitanın Afrika Sahra-yı Kebirinde Seyahati – Şeyh Senusi ile Mülakat.” *Servet-i Fünun*, No. 365, 10 Mart 1898 (16 Şevval 1315), 8-9.
- “Cenubi Afrika – İlan-ı İstiklal Edebilecek mi?.” *Vakit*, 3 Haziran 1926, 4.
- “Cezayirin Kaderi Konferansa Bağlandı.” *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1965, 1.
- “Çektiğimiz Sıkıntı.” *Akis*, 25 Eylül 1964.
- “Süveyş Konferansında Türk Tezi’nin Tam Metni.” *Zafer*, 19 Ağustos 1956.
- “Yurtta Olup Bitenler.” *Akis*, 12 Haziran 1965.
- Ataöv, Türkmen. “Afrika ve biz.” *Vatan*, 21 Mart 1976.
- Duru, Orhan. “Türkiye’nin Afrika’ya Açılışı.” *Milliyet*, 23 Temmuz 1979.
- Kalkan, Aydemir. “Cezayir Meselesi Karşısında Türkiye.” *Akis*, 9 Mart 1957.
- Ortaç, Yusuf Ziya. “İki Çember!.” *Akbaba*, 5 Ocak 1966.

V. Makaleler

- Afacan, İsa, “Türk Dış Politikası’nda Afrika Açılımı.” *Ortadoğu Analiz* 4, 46 (Ekim 2012): 10-18.
- Armutlu, Aziz, “Konstrüktivist Perspektiften Türkiye-Afrika Ülkeleri İlişkilerinin Dönüşümü: Tarihsel Arka Plan, Politik ve Ekonomik Gelecek Perspektifleri.” *Akademik İzdüşüm Dergisi* 10, 1 (Mart 2025): 222-254. <https://izlik.org/JA54HT85PB>
- Arslan, Eylül, “An Analysis of Turkey’s Foreign Policy towards Africa and Its Inroads.” *Journal of African Foreign Affairs* 8, 2 (Ağustos 2021): 23-42. <https://www.jstor.org/stable/27159657>.
- Bahçecik, Şerif Onur, “Turkey’s “Opening up to Africa”: From Idea to Full-Fledged Policy.” *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9, (Mart 2021): 173-179. <https://doi.org/10.18506/anemon.770432>.
- Cannon, Brendon J. ve Federico Donelli. “Turkey-Africa Relations and Turkey’s National Role Conception as the Centre Country: Continuity or a Break with the Past?.” *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 26, 3 (Temmuz 2023): 295-310. <https://doi.org/10.1080/19448953.2023.2236511>.
- Davutoğlu, Ahmet, “Turkey’s Foreign Policy Vision.”, *Insight Turkey* 10, 1 (Kasım 2008): 77-96. <https://www.insightturkey.com/articles/turkeys-foreign-policy-vision-an-assessment-of-2007>.
- Eyriçe Tepeciklioğlu, Elem, “Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri.” *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi* 1, 2 (Mayıs 2012): 59-94. <https://dspace.ankara.edu.tr/server/api/core/bitstreams/160c211f-3bb7-4bae-b842-7ad792948769/content>.
- Fırat, Melek, “Türkiye-Afrika İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü.” *TASAM*, (2009): 1-7. https://tasam.org/Files/Icerik/File/_13b80a8a-623f-4c1d-b7bd-6e83fddde142.pdf.
- Finnemore, Martha ve Kathryn Sikkink. “International Norm Dynamics and Political Change.” *International Organization* 52, 4 (Güz 1998): 887-917. <http://www.jstor.org/stable/2601361>.
- Kheiavi, Shahram Panahi, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuzey Afrika’ya Kadar Coğrafi Gelişmesinin Siyasi-Dini Nedenleri.” *XIX. Türk Tarih Kongresi*, 557-570, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022. <https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2024/07/58-ShahramPanahiKheiavi.pdf>.

- Kurç, Çağlar, “No Strings Attached: Understanding Turkey’s Arms Exports to Africa.” *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 26, 3 (Temmuz 2023): 378-395. <https://doi.org/10.1080/19448953.2023.2236515>.
- Menekşe, Metin, “Göç ve Medeniyet: Osmanlı Afrika’sında (Libya) Medeniyetin İnşasında Göçmenlerin Rolü.” *Mediterranean Journal of Humanities* 11, (Haziran 2021): 127-158. <https://izlik.org/JA86JC86MC>.
- Oba, Ali Engin, “Türkiye’nin Afrika Politikası ve Türk Dünyası.” *TASAM*, (Temmuz 2016): 1-7. https://tasam.org/Files/Icerik/File/Turkiye_Afrika_pdf_deff1e0c-70ee-45d7-9f5a-d9cc21345b38.pdf.
- Oğurlu, Ebru, “1998-2018 Arası Dönemde Türkiye’nin Afrika Deneyimi: Fikirden Eyleme Bir Dönüşüm.” *Avrasya Etüdleri* 54, 2 (Mayıs 2018): 65-94. <https://izlik.org/JA49XY73GP>.
- Oğurlu, Ebru, “Türk Dış Politikası’nda Afrika Açılımı.” *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 5, 5 (Ekim 2017): 47-62. <https://doi.org/10.25272/j.2147-7035.2017.5.5.05>.
- Orhonlu, Cengiz, “Osmanlıların Habeşistan Siyaseti 1554-1560.” *Tarih Dergisi* 15, 20 (Mart 1965): 39-54. <https://izlik.org/JA75YM85ER>.
- Özkan, Mehmet, “Türkiye’nin Afrika’da Artan Rolü: Pratik Çabalar ve Söylem Arayışları.” *Ortadoğu Analiz* 4, 46 (Ekim 2012): 19-28. <https://research.ebsco.com/c/ww7jcg/viewer/pdf/zf2qsrtzzj>.
- Sönmez, Şinasi, “Cezayir Bağımsızlık Hareketinin Türk Basınına Yansımaları 1954-1962.” *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 6, 12 (Aralık 2010): 289-318. <https://izlik.org/JA28BW39XB>.
- Şahin, Gürsoy, “Afrika’nın Sömürgeleştirilme Sürecinde Berlin Konferansı (1884-1885) ve Afrika Basınına Yansımaları.” *History Studies* 10, 1 (Şubat 2018): 247-268. <https://doi.org/10.9737/hist.2018.579>.
- Wendt, Alexander, “Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics.” *International Organization* 46, 2 (Bahar 1992): 391-425. <http://www.jstor.org/stable/2706858>.
- Yılmaz, Tuğrul Oğuzhan, “Türkiye-Afrika İlişkilerinin Güvenlik Boyutu: Türk Savunma Sanayii ve Afrika.” *Türk Dünyası Araştırmaları* 120, 237 (Aralık 2018): 41-66. <https://izlik.org/JA23PJ94WA>.

VI. İnternet Kaynakları

- Kavas, Ahmet. “Dünden Bugüne Afrika Yolculuğumuz.” AFAM, erişim 4 Ocak 2026, <https://afam.org.tr/dunden-bugune-afrika-yolculugumuz/>.
- Orhonlu, Cengiz. “Habeş Eyaleti.” TDV İslâm Ansiklopedisi, erişim 4 Ocak 2026, <https://islamansiklopedisi.org.tr/habes-eyaleti>.
- Türkiye-Afrika İş ve Ekonomi Forumu (TABEF), “Türkiye-Afrika İlişkileri”, erişim 2 Şubat 2026, <https://tabef.org/tr/bilateral-relations.html>.

Extended Abstract

Türkiye's engagement with Africa has attracted growing scholarly attention since the 2000s, yet the existing literature predominantly treats this engagement as a product of post-2002 foreign policy activism. Studies in the field of international relations tend to take the 2005 "Year of Africa" declaration or the post-2002 government's foreign policy vision as their starting point, explaining Türkiye's Africa opening through contemporary government preferences and strategic calculations. Ottoman historiography, on the other hand, has documented the empire's institutional presence on the continent through primary sources but has rarely connected this historical record to the Republican period or to the post-2000 re-engagement. This article seeks to bridge these two disconnected bodies of scholarship by offering a long-duration analysis of Türkiye's Africa policy from the Ottoman period to the present, grounded in a constructivist theoretical framework.

The central argument of the article is that Türkiye's Africa policy cannot be adequately explained by shifts in the international distribution of power or by the preferences of individual governments alone. Instead, the article posits that the principal driver of change has been structural transformation in state identity. Drawing on Alexander Wendt's proposition that state identities shape interests and on Martha Finnemore and Kathryn Sikkink's norm life cycle model, the study distinguishes three identity types that have produced distinct normative orientations towards Africa. The first is the imperial-caliphal identity of the Ottoman period, which framed Africa within a multidimensional governance framework combining caliphal claims, Red Sea security, trade route protection, and regional influence-seeking. The second is the Western-oriented nation-state identity of the Republican era, under which the Ottoman African legacy ceased to be maintained and fell off the foreign policy agenda. The third is the centre country identity that emerged from the late 1990s onward, selectively reinterpreting the Ottoman heritage and repositioning Africa as a legitimate arena for multidimensional engagement.

Methodologically, the study employs a historical-comparative qualitative approach. Sources include documents from the Presidential State

Archives (Ottoman Archive and Turkish Diplomatic Archive of the Ministry of Foreign Affairs), period press, and official documents. These sources are read not merely as factual records but as texts that constitute identity and interest definitions. The periodisation follows identity shifts rather than purely chronological markers, and the analysis traces connections between state discourse, diplomatic orientation, and institutional behaviour at critical junctures: the 1955 Bandung Conference, the post-1964 Johnson Letter diplomatic recalibration, the 1998 Africa Action Plan, and the post-2000 institutional expansion.

The Ottoman section demonstrates that the empire's African presence, established formally with the Habesh Province in 1555 and extending from the Red Sea coast to alliances with the Kanem-Bornu Empire and diplomatic ties with Zanzibar, was not a simple military outpost but a multidimensional imperial undertaking. Drawing on established Ottoman historiography, the article characterises this presence as shaped by a shared framework of legitimacy, combining caliphal claims, maritime security, trade route protection, and regional influence-seeking, that varied across different African regions. The dispatch of Ebubekir Efendi to South Africa in 1863 illustrates the geographical breadth of this engagement.

The Republican section traces how the new nation-state identity, reinforced by NATO membership and Cold War bipolarity, produced a "norm of appropriate behaviour" that excluded Africa from foreign policy priorities. Turkish Diplomatic Archive documents reveal that Türkiye lacked even consular representation in South Africa throughout the 1930s, that its sole wartime contact with Africa consisted of a 1943 military delegation to the North Africa front hosted by Generals Montgomery and Eisenhower, and that a Muslim community donation from South Africa after the 1939 Erzincan earthquake had to be transmitted through the British Embassy, all of which attest to the depth of institutional rupture. Türkiye's pro-Western stance at the 1955 Bandung Conference, its anti-decolonisation votes at the UN General Assembly, and its position during the 1956 Suez Crisis consolidated the perception among newly independent African states that Türkiye was a Western satellite. The 1964 Johnson Letter and the 1974 Cyprus operation temporarily brought Africa onto the tactical agenda as Ankara sought UN votes, but the absence of an identity-level transformation meant these initiatives could not crystallise into lasting institutional frameworks. The 1998 Africa Action Plan, formulated under Foreign Minister İsmail Cem's "centre country" vision, constituted the conceptual turning point; however, domestic crises delayed its implementation until the 2000s.

The post-2000 section analyses how the centre country identity, articulated through Ahmet Davutoğlu's "Strategic Depth" doctrine, provided both the discursive framework and the institutional capacity for

operationalising the Africa opening. The rapid expansion of diplomatic representation (from 12 embassies in 2003 to 44 in 2024), the growth of trade volume (from 5.4 billion to 36.5 billion USD), TİKA's presence in 22 African countries, over 62,000 African students receiving higher education in Türkiye, and defence industry cooperation agreements represent the material indicators of this transformation. However, the article argues that this expansion should be understood not as a completed norm internalisation but as a consolidating yet still fragile normative reorientation. The expertise deficit limited public awareness, the concentration of trade in North Africa constitute structural constraints inherited from the prolonged rupture. Moreover, the article demonstrates that the Africa opening operates simultaneously as a normative reorientation and as strategic instrumentalization encompassing market diversification, international coalition-building, and defence export expansion. Rather than treating these as contradictory, the study characterises Türkiye's Africa policy as a hybrid foreign policy orientation in which identity-based discourse and strategic calculation function in tandem.

The article concludes that the critical junctures in Türkiye's Africa policy have been determined by structural identity transformations rather than shifts in material capacity, confirming Wendt's proposition that state identities shape interests. The post-2000 expansion operates simultaneously as a normative reorientation and as strategic instrumentalization; identity-based discourse and strategic calculation have functioned not in opposition but in tandem. A contemporary illustration of this dynamic is Türkiye's mediation initiative between Somalia and Ethiopia, known as the Ankara Process. In terms of Finnemore and Sikkink's norm life cycle, the expansion constitutes not a completed norm internalisation but a consolidating normative reorientation whose structural limits are defined by the expertise deficit and societal distance inherited from the prolonged rupture. The comparative framework connecting the imperial-caliphal, Western nation-state, and centre country identities offers an analytical tool for thinking about continuity and rupture together, applicable also to Türkiye's relations with other neglected geographies such as Latin America or Southeast Asia. Future research could deepen this general framework through specific country case studies, institutional mechanism analyses, and investigations of societal perception at the sub-national level.